APIS-Hokken en biotooponderzoek

Weergave van een mailwisseling tussen verschillende leden van de sectie.

22 april

Afgelopen vrijdag ben ik aan het werk geweest in de witte hokken 95-450 en 95-455. 't Was mooi weer. In het veld en daarna thuis nagedacht over het feit dat ik eigenlijk niet wist wat ik waarom aan het doen was! Kunnen jullie de doelstellingen van het witte hokken/Atlasproject nog eens nauwkeurig formuleren? Dat helpt mij namelijk om de beschikbare tijd optimaal te gebruiken.
Heb de Voorlopige atlas nog eens nageslagen op iets van doelstellingen, een paar citaten:
"We hopen .... ook bij te dragen aan een betere bescherming van deze bijzondere dieren".
"...kunnen we over enkele jaren een 'definitieve' bijenatlas ... verwachten, waarin een goed overzicht wordt gegeven van de verspreiding, biotopen en biologie van de bijen in Nederland".

Hieronder wat losse opmerkingen gebaseerd op lees- en denkwerk en veldervaringen.
* Ik was in zeeklei-bouwland (nog helemaal kaal behalve wat slootbermen) bezig maar had de indruk dat ik ook voor het hok zoveel mogelijk soorten moest 'scoren' en ging toen maar naar het dorp Benthuizen om daar de onvermijdelijke *Anthophora plumipes* etc. op te zoeken. Maar dat je in een stad of een dorpje *A. plumipes* tegenkomt is hier in Zuid-Holland even waarschijnlijk als dat je daar stoeptegels zult vinden. Gewoon even een veldje Paarse dovenetel opzoeken. Doe ik daar nu goed aan? Ik was veel liever op het saaie bouwland

gebleven, waar jullie zelf van opmerken dat er weinig van bekend is (zowel in de Voorlopige atlas als in Bzzz nr. 19 wordt aandacht gevraagd voor relatief slecht onderzochte laagveen- en zeekleigebieden, agrarische landschappen, etc.).
* De verstedelijking, met name in het westen, is enorm. Voor de Tjiftjaf maakt dat niet uit, zolang er groengebieden met voldoende ondergroei in de stadsgebieden worden geïncorporeerd. Voor de Kievit maakt het alles uit. Hoe zit dat met de bijen? Een zandbewoner als *Andrena barbilabris* vindt een onderkomen in steden midden in kleigebieden waar hij verder niet te vinden is. *Halictus confusus* is ook een zandbewoner, maar vind je echt niet in Zoetermeer. Wat is de invloed van die verstedelijking? Welke soorten mijden de bebouwde kom?
* Moeten we er niet voor zorgen om grondsoorten en bodemgebruik niet te veel in één adem te noemen? Oude zeeklei en bouwland zijn twee verschillende dingen, hoewel de verspreidingskaart van de eerste mooi op die van de tweede past. Maar de vegetatie op een kleibodem zal zich bij weinig abiotische en menselijke dynamiek ontwikkelen tot een kleibos. En dat is wat anders dan een akker.
* Thuis staan nu ca. 380 *Lasioglossum*'s gedetermineerd klaar om weer bij Naturalis ingeleverd te worden. Als ik bij 10 exemplaren een vliegplant op een etiket vond, is het veel. Opmerkingen over ecotoop, laat staan habitat, waren helemaal niet te vinden.
Nogmaals, waarom komt de Atlas er?
Ik zou het zelf wel wat vinden als we, qua aanwezigheid van de soorten, er de volgende dingen in kunnen vinden:
* Geografische verspreiding (stippenkaart)
* Gegevens over verspreiding in FGR's Fysisch Geografische Regio's (tekst)
* Gegevens over verspreiding in ecotopen binnen de FGR's (tekst)
* Gegevens over voorkomen binnen de bebouwde kom (tekst).
Daar hebben we het in enkele van de eerste Bzzz's over gehad, maar de discussie is een beetje doodgebloed of niet omgezet in daden.
Nu we nog (bijna) 2 seizoenen hebben voor veldwerk is daar misschien nog wat over te weten te komen. Het zou daarom m.i. gewenst zijn om zo snel mogelijk nog een instructie te doen uitgaan om de waarnemers die zich voor witte hokken opgeven, te vragen om gegevens over vliegplanten, ecotopen (zie het Handboek Natuurdoeltypen in Nederland) en misschien zelfs habitat te noteren en mee te sturen in de records naar EIS. Als men ecotopen lastig kan onderscheiden zou een aanduiding als "gemengd naald/loofbos met ondergroei van bosbes" ook voldoen.
Kan dat?
We moeten immers ook nog wat te schrijven hebben, het zou fijn zijn als we meer van dit soort gegevens krijgen zodat we niet genoodzaakt zijn voor tekst steeds naar Westrich terug te moeten!
Als je in mijn hart kijkt zou ik het veldwerk voor dit en het volgende jaar ook nog een beetje willen aanpassen. Wat ideeën:
* er zou vastgesteld kunnen worden welke grote aaneengesloten gebieden er zijn met niet én slecht onderzochte hokken (dus ook de hokken met 4-11 records erbij betrekken)
* EIS zoekt uit (in samenwerking met provincies of LNV) welke ecotopen waar te vinden zijn in die gebieden
* EIS en Theo selecteert een klein groepje waarnemers en vraagt daaraan of die in plaats van zelf hokken uit te zoeken en zonder verdere instructies die hokken te vullen, zich geheel door E en T te laten sturen naar geselecteerde ecotopen binnen de slecht/niet onderzochte aaneengesloten gebieden om daar volgens instructies te verzamelen
* Je hoeft niet alle ecotopen binnen een FGR mee te nemen. Het is slecht vangen in laagveen 3.1 zoetwatergemeenschap; sommige ecotopen komen niet of fragmentarisch/niet voldoende

ontwikkeld voor in de aaneengesloten gebieden; andere vervallen wegens te weinig tijd o.i.d.
* je hoeft nu ook lang niet alle hokken te vullen, je selecteert een aantal hokken zorgvuldig binnen de gebieden op grond van het voorkomen van 'zuivere' ecotopen (die liefst qua reisafstand niet te ver van elkaar liggen).
* de geselecteerde ecotopen binnen de hokken worden verspreid over de 2 jaar, 3 maal bezocht, verspreid over het bijenseizoen.
De andere waarnemers kunnen gewoon hokken gaan vullen, wél met enkele minimale instructies zoals hierboven beschreven.
Nog wat details: de ecotopen zouden aangevuld kunnen worden met nog wat meer overduidelijk 'man-made' zaken; ik kom ze in hoofdgroep 4 in het handboek niet of niet voldoende omschreven tegen:
- bebouwd gebied met of zonder tuinen van minder dan 1 ha
- stadsparken; parken/bossen aangelegd met vreemde grondsoort buiten de bebouwde kom
- recreatiegebieden met een zeer kleinschalige afwisseling van loofbosjes, graslandjes en waterlopen (kom ik vaak tegen en kan ik niet kwijt binnen het handboek)

* Wanneer een bij gevangen wordt in of op bepaalde man-made habitatelementen binnen ecotopen, zoals lintbeplantingen met struiken en bomen (vaak langs wegen); boerderijen, bermen, weipaaltjes, greppels etc., dan zou het wenselijk zijn dat te vermelden, steeds in combinatie met de daarom heen gelegen één of (in verband met het afscheidngskarakter van sommige elementen) twee ecotopen.
* Ik denk dat het grensgebied tussen Drente en Overijssel ook een slecht onderzocht gebied is; verder lijkt het me wenselijk om de Wieden goed te bekijken (vanwege eventuele *Hylaeus*) en het Robbenoordbos (wegens de typische geisoleerde positie in de kop van Noord-Holland).
* Mijns inziens zijn de vele stippen in en direct rond enkele grote steden een combinatie van een waarnemerseffect én het gunstige klimaat en afwisselend 'microlandschap' (ook nestgelegenheid en nectar vlakbij elkaar) wat de steden en dorpen juist aan bijen bieden. Stad en dorp vormen belangrijke bijen'biotopen', of we dat nu leuk vinden of niet. We moeten er dan ook niet te bang voor zijn als dat op een stippenkaart tot uiting komt.
Ben benieuwd naar commentaar. Met vriendelijke groet, Frank van der Meer

22 april
Een korte reactie met wat eerste gedachten die bij me opkwamen. Ten eerste de vraag: 'Wat ben ik waarom aan het doen?'
Het project APIS-hokken is primair bedoeld om het bijenbestand een betere dekking over Nederland te geven. Met name grote delen van de noordelijke helft van Nederland zijn nog zeer karig bedeeld met bijengegevens. Een betere dekking van je bestand betekent niet alleen dat je de verspreiding van afzonderlijke soorten beter kunt weergeven, maar ook dat je een beter bestand hebt om allerlei analyses van de Nederlandse bijendiversiteit op te baseren. Je kunt dan bijvoorbeeld beter de fauna's van de verschillende fysisch-geografische regio's met elkaar vergelijken. Daarom is het zeker waardevol om per hok een flinke soortenlijst proberen te 'scoren'. Als je deze gegevens op kilometerhokniveau noteert, dan valt daar achteraf nog veel mee te doen in het kader van info over bodemsoort, landgebruik etc., die allemaal digitaal op kilometerhokniveau beschikbaar is. Ik denk dat we dus zeker gewoon door moeten gaan met het 'hokjes vullen'.

Het idee om een biotopenonderzoek mee te laten liften op het project lijkt me heel nuttig en interessant. We moeten er echter wel rekening mee houden dat veel mensen gewoon 'lekker bijen willen vangen', zonder dat daar te veel administratie bij komt kijken. Het moet voor deze mensen ook mogelijk blijven om op hun eigen wijze aan het project bij te dragen. Ook laat niet iedereen zich makkelijk sturen: men wil wel de witte hokken dichtbij huis doen (op

weg naar het werk), maar lang niet iedereen heeft tijd of zin om af te reizen naar uithoeken. Dit is mij wel gebleken uit enkele opgaven voor het project.
Daarnaast zullen er wel degelijk mensen zijn die wel bereid zijn om bijvoorbeeld biotoopgegevens te noteren. Dit moet dan op een gestandaardiseerde en eenvoudige manier gedaan worden, anders haken veel mensen af of je krijgt een berg moeilijk te verwerken informatie. Hier moet je dus van te voren goed over nadenken. Ik denk dat het systeem van de natuurdoeltypen te uitgebreid is om te gebruiken en dit is bovendien slecht voor een klein deel relevant voor bijen. Het is ook belangrijk om codes te gebruiken, want aanduidingen als 'gemengd naald/loofbos met ondergroei van bosbes' zijn moeilijk te verwerken.
Kortom: ik zie wel wat in Frank's ideeen, maar we moeten het 'biotooponderzoek' wel los kunnen blijven zien van het witte-hokkenplan. Waarschijnlijk is het nuttig om eens met enkele mensen bij elkaar te komen om de aanpak te bespreken.
Groet, Menno Reemer

26 april
Wanneer iedereen van ons bij zijn waarnemingen en op zijn etiketten de biotoop en vangstmethode noteert is dat al een belangrijk winstpunt. Wij benadrukken die gang van zaken al langer (ook Hans heeft daar op de pompilidendag nog aandacht aan besteed) maar de meeste leden blijven vangpotten vullen en noteren zelden wat ze zien, wat en waar precies ze waarnemen, bloembezoek, habitat, etc. Ze willen gewoon een gebiedje inventariseren in hun vrije tijd en doen dat meestal op hun eigen manier. Wanneer je meer aandacht voor bepaalde zaken wilt moet je dat mijns inziens blijven uitdragen op allerlei manieren en gedurende vele jaren, bijvoorbeeld door brieven, een handleiding voor bijeninventarisaties, op onze website, in artikelen en onze nieuwsbrief, etc. etc. En dan maar hopen dat mensen bereid zijn te veranderen, mee te gaan met nieuwe ideeen, etc. Ik geef dus ook hiermee aan jou door dat er nog veel misssiewerk te verrichten valt voor de echte missionarissen! Zelf het goede voorbeeld geven is mijns inziens de beste methode op de langere termijn. Verwacht niet teveel op de korte termijn....!
Want.... Het verzamelen van bijen en proberen een beter beeld te krijgen van de Nederlandse stand van zaken wat betreft deze groep vraagt vooral om meer mensen, meer liefhebbers die sereus met deze materie aan de gang gaan. Jij bent een van die mensen die we er gelukkig in het afgelopen decennium bij hebben gekregen. Kijk eens goed om je heen; de collega's die meer doen dan vangen en soortenlijsten opsturen naar EIS, zijn op twee handen te tellen. We willen dan ook graag inzetten op meer wegen die naar Rome leiden!
Het APIS-hokkenproject is een van die wegen en is vooral bedoeld om de leden van de huidige sectie Hymenoptera het grote aantal witte hokken te laten vullen. Menno geeft in zijn antwoord aan waarom we dat o.a. doen. Dat is natuurlijk een enorme klus, maar als we ons met een groepje werkelijk inzetten, kunnen we een heel eind komen. De aanmeldingen voor witte uurhokken zijn echter nog schaars. Ikzelf heb inmiddels een 7-tal witte uurhokken bezocht en dat is gewoon leuk werk om te doen. Een nieuw gebied doorstruinen op zoek naar goede plekken voor bijen. Je leert in elk geval het zeer dynamische Nederlandse landschap kennen!
Verder zetten we in op een aantal andere facetten die rond het bijenatlasproject meer aandacht verdienen. Niet iedereen heeft immers zin om bijen te gaan vangen op allerlei wildvreemde plekken! Zie dan ook het inleidende artikel van mijn hand in de laaste nieuwsbrief.
Ikzelf wil graag werken aan een veldgids voor bijen en zou het leuk vinden een handleiding voor bijeninventarisaties te schrijven voor beginners en gevorderden. Ik ben er namelijk van overtuigd dat ook wij (verzamelaars en natuurstudiefreaks) een schaars volk zijn en je het steeds weer moet hebben van enkelingen die dieper willen duiken in een bepaalde materie.

Kijk de historie van het aculeatenwerk in ons land er maar op na! En nieuwelingen moet je lijmen met goede hulpmiddelen, materialen, methoden en ervaringen. En dan maar hopen dat een enkeling geraakt wordt en bereid is je op te volgen, of met je mee te werken aan het missiewerk called bees!
Daarnaast wil ik graag het collectiewerk stimuleren en EIS (Vincent Kalkman) heeft inmiddels een aanvraag gedaan om geld vrij te krijgen voor enkele van deze werkzaamheden.
Groeten Theo Peeters

29 april
Het simpele principe van (hokken voor) een atlas is voor sommigen inspirerend genoeg, voor anderen niet. Maar het nut van een atlas, met al zijn beperkingen, staat buiten kijf. Misschien is het goed er nog op te wijzen dat er uiteindelijk niet veel ruimte in de atlas zal zijn om de ecologie van afzonderlijke soorten uitvoerig te behandelen. Een uitvoerig biotoop-onderzoek past dan ook niet echt binnen het kader van dit atlasproject.
Neemt niet weg dat ik ook een bedenkinkje heb. Mijn bezwaar is dat het witte-hokken-onderzoeksresultaat bij buitenstaanders een beeld van teveel volledigheid kan suggereren: 'ze zijn overal geweest'. De witte hokkenproblematiek geldt immers voor de meeste Nederlandse hokken: zit er echt zo weinig of is er onvolledig geïnventariseerd (vaak dat laatste dus, zie NM-en RWW-onderzoek). Bij lege hokken is dat alleen het meest duidelijk. Het vullen ervan levert een vollediger beeld (objectief goed) en een volle kaart voor de atlas (de achterliggende gedachte van de wittehokkenactie is misschien niet geheel onschuldig), maar er zijn nog andere manco's genoeg. Hopelijk komt de witte hokkenactie nog even ter sprake bij de beschrijving van de volledigheid van het bestand. Ben ik ook weer tevreden.
Groet Ivo Raemakers.

29 april
Het is inderdaad zo dat je na een witte-hokkenproject nog heel veel slecht onderzochte hokken over hebt (zie zweefviegenproject). Maar laten we ons, om het overzichtelijk te houden, toch maar eerst op de allerslechtst onderzochte hokken concentreren. Als we er daar dit jaar zo veel mogelijk van doen, dan kunnen we volgend jaar misschien de aandacht richten op de hokken met minder dan 5 soorten of iets dergelijks ('grijze hokken').
In de uiteindelijke atlas moet zeker een goede omschrijving van de onvolkomenheden in het bestand komen. Ik neem overigens aan dat jij daar zelf een aardige bijdrage aan kunt leveren...
Groet, Menno

4 mei
Ik kom nog even in het algemeen terug op enkele opmerkingen over biotoopgebruik waarbij ik verder ga met de opmerkingen van Ivo hierover. Let hier even niet op het gebruik van het woord biotoop; ook hierover zit ik te schrijven om mijn gedachten te sorteren. Het wordt wel eens tijd de discussie in onze nieuwsbrief over aculeatendistricten, nadat die door Wijnand op een zijspoor is gezet, weer op te pakken en nieuw leven in te blazen. Hans heeft dat in nieuwsbrief nr. 17 geprobeerd maar raakt vervolgens verstrikt in voedselwebben; ook zeer de moeite waard maar slechts een deel van het (biotische) verhaal.
Ik probeer zelf al jaren meer vat te krijgen op het gebruik van het landschap door bijen. Dat is samen met de biologische relaties van de soorten mijn interesse-gebied van deze groep. Om op het eerste meer vat te krijgen probeer ik steeds bepaalde goed afgrensbare 'biotopen' te bemonsteren en daarover te schrijven. Ik heb stukken gemaakt die liggen over groeven, heiden, duinen, tuinen, stuifzanden, uiterwaarden, kanaalbermen, parkachtige bossen, etc. maar ook over de diverse elementen daarin zoals dijken, muren, steile wanden, weipalen, stranden, etc.

Veel is nog niet gepubliceerd en daar ook nog niet rijp voor. Veel typen biotopen zouden nog toegevoegd kunnen worden zoals akkers, graslanden, moerassen, slufters, steden, etc.
Deze studies vergroten mijn kennis van de groep enigzins maar er duiken natuurlijk veel meer vragen op wanneer je je werkelijk met ecologie gaat bezighouden.
Ecologische vragen beantwoord je niet met stippen op een kaart, en ook niet met biotoopinventarisaties. Willen we straks richting bescherming en beheer echt zaken voor bijen doen, dan moet er natuurlijk veel meer gebeuren. We moeten dan ook vragen kunnen beantwoorden als: Waar zijn bijen tegen bestand? Waartoe zijn ze in staat? Waarvan zijn ze afhankelijk? Om maar eens drie vragen te stellen die Frits Bink me heeft geleerd.
Dat vraagt heel andere benaderingwijzen, nieuwe onderzoeksmethoden en analyses en vooral het stellen van goede onderzoeksvragen!
Mijns inziens zijn dat zaken die het atlaswerk zoals dat nu gangbaar is niet wil (en kan) beantwoorden. Er is dus nog hoop na de atlas (!), maar wellicht kunnen we daar nu al verder over brainstormen en zaken ontdekken die werkelijk de moeite waard zijn om nader te (gaan) onderzoeken. Mijn vraag aan jullie is: blijven we hangen in de fase van de natuurlijke historie of stappen we over naar ecologie?
Groeten Theo Peeters

4 mei
De discussie die zich rond de APIS-actie van EIS afspeelde is eigenlijk te belangrijk om binnen besloten kring te houden. De ingezonden reacties behoren naar mijn mening in Bzzz thuis. Het stukje van Frank is al zo weloverwogen en prettig leesbaar geschreven dat het jammer is om er niet méér mee te doen. Ik denk aan een discussieforum op de NEV-site (Raymond?).
Het aansturen van een bijeninventarisatie met vrijwilligers in de Amsterdamse Waterleidingduinen heeft me aan het denken gezet. In de tweede versie van mijn verpreidingsatlas (zie www.jeroenderond.demon.nl/ >onderzoek> overzicht publicaties) is te zien dat ik zo'n beetje de enige ben geweest die in de afgelopen vier jaar waarnemingen heeft aangeleverd uit dit 30 vierkante kilometer grote gebied. Bij de vrijwilligers moet je dan ook met een heel sterk verhaal aankomen als je wilt dat ze ruim 3000 hectometerhokken gaan inventariseren. Daarbij blijkt uit mijn soortbeschrijvingen dat een aantal gastheerrelaties nog niet eens goed is uitgezocht en er van een enkele soort zelfs mannetjes nog onbekend zijn. Ecologische gegevens haal je niet uit het scoren van aantallen soorten maar uit aandacht voor gedrag in het veld.
Kortom, verspreidingskaarten zijn eigenlijk een luxe, en zeker de wens om ze volledig dekkend te krijgen. Het belangrijkste effect van de bijenatlas uit 1999 was mijns inziens vooral dat het duidelijk maakte hoe sterk de oudere vindplaatsen niet meer door nieuwe gedekt werden. De achteruitgang van bijen, die nu visueel werd, riep voor een entomologische publicatie een ongewoon brede reactie op.
Al heel wat jaren ben ik op zoek naar de ideale manier om vegetatietypen te "vangen" in een systeem. Dat kwam bij mij vooral voort uit de observatie dat tangwespen in een bepaald biotoop ook bijna altijd tot een herkenbare "variatie" behoren. De plantenassociaties van Braun/Blanquet kwamen heel dicht bij wat ik zocht, maar op de snel veranderende pionierstadia in Flevoland nauwelijks toepasbaar. Het meest ideaal zou een hierarchisch systeem zijn waarbij landschapstypen zoals bijv. omschreven in de lijst van Interprovinciale Inventarisatie-eenheden (IAWM, 1985) of Natuurdoeltypen, werden aangevuld met gedetailleerde vegetatietypen, ecotypen of vegetatietypen a la Van der Meijden. Als daarbij ook de aanwezige substraatsoorten worden opgenomen zou het helemaal perfect zijn.
Groet, Jeroen de Rond

10 mei 2004
De Zeeuwen hebben (uit mijn hoofd gezegd, mijn bestanden staan thuis op de pc) zeker een tiental uurhokken met *Andrena proxima* en minstens drie met *Nomada conjungens*. Niettemin een heel leuke vondst. Het is maar een voorbeeldje wat simpelweg "hokken" op kan leveren.
Ik heb met grote interesse de discussies daaromtrent gelezen. Ik ben er zeer van overtuigd dat een atlasproject ook grote resultaten oplevert buiten alleen het verspreidingsbeeld. Ik kan er heel veel noemen, maar beperk me tot een enkel voorbeeld. Bij het Zeeuwse atlaswerk hebben we geconstateerd dat *Colletes halophilus* niet binnendijks voorkomt (hoeveel *Aster tripolium* er ook staat, soms aaneengesloten hectaren), maar wel langs de Grevelingen. Ergo de bij vliegt alleen buitendijks maar of er wel of geen getij is maakt niet uit. Reden?????
Onze ervaring is als volgt. Je begint met doodgewoon soortenlijstjes per hok, maar binnen vrij korte tijd heb je voor jezelf een soort "standaard" wat wel en niet te verwachten is. Al het onverwachte noteer je en daarover ga je met anderen in gesprek. Naarmate je langer meeloopt krijg je meer gevoel voor wat bijzonder en de moeite waard is en in discussies met collega's krijg je daarvan een steeds scherper beeld. Je hoeft dat allemaal niet strak te sturen; in ons geval gebeurde het vanzelf en het aantal deelnemers stijgt nog steeds.
Ik denk dat het zinvol zou zijn wanneer we coordanitoren per regio zouden aanstellen als aanspreekpunt voor het inventarisatieproject en dat je daarnaast ook specialisten per soortengroep zou moeten benoemen. Beide groepen zouden bereid moeten zijn om als klankbord voor waarnemers te dienen en t.z.t. hun ervaringen te delen via de atlas.
Reken maar als je eenmaal aan de slag bent dat het publiek gaat meedoen. Vorige week werd ik gebeld door een gepensioneerde man met een groentetuin. Hij had op een vlak stuk kleibodem een kolonie *Anthophora plumipes* met ruim 250 nestholletjes op twee vierkante meter; sommige met gezamenlijke nestingang. Er vlogen ook meer exemplaren van *Melecta albifrons* rond. Na een zelf ontdekte steile wand met *Anthophora* en *Melecta* en een door iemand anders gemeld nestblok met beide soorten, was dit weer een nieuwe ervaring. Ook als je alleen maar aan een atlas werkt gebeuren er leuke dingen!
Vriendelijke groet, Chiel Jacobusse